

Magyarországi német tanösvények

Egy sikeres és követendő kezdeményezés

A tanösvények az ismeretközvetítés egyre népszerűbb formái közé tartoznak Magyarországon is, számuk jelenleg háromszázra tehető. Ezek a tematikus séta- és túrautak – a természetjáráshoz kapcsolódóan – hagyományosan egy földrajzi tájegység állat- és/vagy növényvilágát, geológiai, természetföldrajzi jellegzetességeit mutatják be a különböző állomásokon. Jellemzően tájékoztató táblák ismertetik a tudni- és látnivalókat, de újabban az úton járók közreműködését is igénylő multimediális kiegészítők, valamint gyakran kísérőfüzet is. A Magyarországi Németek Országos Önkormányzata (MNOÖ) 2015-ben a tanösvény ezen „klasszikus” formái, módszertani elemeinek megtartásával, témáját, célkitűzéseit és tartalmát illetően azonban merőben új kezdeményezést indított el: A magyarországi német tanösvények (Ungarndeutsche Lehrpfade) című projektet.

Az alapötlet *Türingiából* származik, abból a német tartományból, amellyel az MNOÖ és különösen annak Oktatási Bizottsága régóta szoros szakmai kapcsolatokat ápol. A bizottság tagjai a 2010-es évek elején ismerkedtek meg a *Türingiai Pedagógia Intézet** által életre hívott „nelekom” (*Neue Lernkultur in Kommunen*) elnevezésű programmal. Ennek célja, mint arra neve is utal, új tanulási kultúra meghonosítása a településeken, kulcsszavai pedig: *gyerekek, kultúra és közösség*. A koncepció középpontjában az együttműködés, valamint a hálózatépítés áll. Ifjúsági és gyermekcsoportok a település felnőtt korosztályaival, különböző egyesületek tagjaival, intézmények munkatársainak részvételével közösen dolgoznak fel egy témát, hoznak létre és működtetnek egy projektet, ezzel is elősegítve a helyi kötődések és a térségi azonosságtudat erősítését. Immár harminckét településen működik sikeresen a program, melynek sokszínűségét mutatja, hogy gyógynövénykert, a megújuló energiák fontosságát tárgyaló projekt éppúgy szerepel az eredmények között, mint a fiatal korosztály rendszeres bevonása a helyi rádióadó műsorkészítésébe.

Az elgondolás: célok, tartalmak

A magyarországi német tanösvények koncepcióját 2015-ben dolgozták ki. Ebben a folyamatban az oktatási bizottság tagjai mellett kommunikációs szakemberek és külső szakértők is részt vettek. A tanösvény mint sajtószerű ismeretközvetítő forma alkalmazása mellett szólt annak népszerűsége, elterjedtsége, valamint az a tény, hogy a nyilvános térben mindenki számára hozzáférhetőek és akár vezetés nélkül is, önállóan bejárhatóak. A türingiai programból „adaptáltuk” a településen belüli projektalapú együttműködés elősegítését, a helyi és térségi önzonosság-tudat erősítését valamint az ifjúsági korosztály középpontba helyezését.

A munkacsoport által megfogalmazott célok a következők: a magyarországi német kultúra és identi-

tás erősítése új, modern és fenntartható módszerekkel, az egyes településeken működő magyarországi német egyesületek, szervezetek, intézmények közötti együttműködés serkentése, valamint a magyarországi német települések közötti hálózatépítés előmozdítása. Az elgondolás talán legfontosabb részét a tartalomra vonatkozó előírások alkotják. A hazai német közösségek történelmében, kultúrájában, hagyományában természetesen igen sok a közös elem, ezek közül számosan olyanok is, melyek sztereotípiákká nőttek ki magukat (ulmi gálya, sramlizene, svábbál stb.). A tanösvények terve azonban hangsúlyozottan olyan sajátos, egyedi tartalmak megjelenítésére irányul, melyek egy adott település vagy legfeljebb egy szűkebb régió németiségére jellemzőek. A különlegeset keresi tehát az általános helyett, hiszen igazán identitásmegetartó és -képző ereje a „*Miben vagyunk mi mások, mint a többiek?*” – kérdésen való együtt gondolkodásnak van. Ennek elősegítésére illetve részben nyomatékosítására is minden tanösvénynek rendelkeznie kell egy úgynevezett „vezérmotívummal”, mottóval, amely vörös fonalként köti össze a különböző állomásokat.

Amíg a tartalmakat illetően a hangsúly a különbözőségeken van, addig a tanösvények formái, technikai és információátadási szintjeit előírások szabályozzák, nem utolsósorban azért, hogy külső megjelenésükben is jelezzék: egyazon projekthez tartoznak. A tanösvények 6–8 állomással hozhatók létre, melyek fő eleme a 100x200 centiméteres fa tartószerkezetű, kis tetővel ellátott, 100x80 centiméteres, ibolyántúli sugárzás ellen védett tábla, melynek két oldalán ugyanaz a szöveg szerepel: az egyik német, a másikon magyar nyelven. Terjedelmük szóközökkel együtt lehetőleg ne haladja meg az ezer leütést, megfogalmazásukban pedig könnyen érthetőnek kell lenniük. Kívánatos ugyanakkor, hogy bizonyos tartalmak képek, rajzok, ábrák, térképek formájában jelenjenek meg rajtuk. Ezeket ugyanis nemcsak egyszerűbben lehet befogadni, de el is gondolkodtatják és értelmezik, aktív részvétellel is

* Thüringer Institut für Lehrerfortbildung, Lehrplanentwicklung und Medien (ThILLM).

készítik a látogatót. A táblák alapszínei a kék és az ezüst különböző árnyalatai, grafikus elemként pedig a helyi német közösségre jellemző motívumok, díszítő elemek is megjelennek rajtuk.

Az egyes állomásokon azonban nem csak a táblák, hanem azok „környezete” is hordoz információt, mégpedig kreatív, interaktív, játékos installációk formájában. Az információközvetítés harmadik „kötelező” módja a kísérőfüzet, mely szintén német és magyar nyelven áll rendelkezésre. Ebben az egyes állomások témájához kapcsolódó további tájékoztatások, esetleg feladatok találhatóak. Fontos azonban hangsúlyozni: a tábla, az installáció és a kísérőfüzet kiegészítik egymást, végső soron egy tartalmi egységet képeznek.

Az ötlettől a megvalósításig

Az elgondolás meghatározó elemeinek kidolgozása után az első két tanösvény – *Pilisszentivánon* és *Sombereken* – nem pályázatok révén valósult meg, mint az azt követőek, hanem felkérésre. Mindkét település német nemzetiségi önkormányzata vállalta a projektgazda szerepét, így már 2015-ben elkezdődhetett a munka. A két település tanösvény munkacsoportjának képviselői az év márciusában az oktatási bizottság tagjaival együtt tapasztalatcserére látogattak el Tübingiába, ahol alkalmuk volt megismerkedni a „nelekom” projekttel. Hosszú hónapok adatgyűjtése, tartalmi és technikai kérdések megvitatása után 2016-ban mindkét helyszínen megtörtént a próba-tanösvény ünnepélyes átadása. A fogadtatás, elfogultság nélkül állíthatjuk, egyértelműen kedvező volt. Ezt nemcsak az átadóünnepségeken megjelent, részben igen messziről is érkezett érdeklődők nagy száma jelezte, de az is, hogy első bejárás után több település képviselőiben ezek láttán fogalmazódott meg az igény a saját tanösvényre. Az átadás óta eltelt két év is azt mutatja: a kezdeményezés sikeres volt és programszerű folytatást érdemel. A Pest és Baranya megyei község visszajelzése szerint nagyon nagy az érdeklődés a tanösvények iránt, az egyes állomásoknál szinte mindig állnak látogatók, turistacsoportok is. Igen jelentős számban magyarországi német oktatási intézményekből is érkeznek diákok projektnap vagy tanulmányi kirándulás keretében. A tanösvények immár az *ELTE német nemzetiségi tanár szakos hallgatói* képzéseinek tananyagába is bekerültek. Nem csak „elméleti” szinten, adathalmazként, hanem a gyakorlatban is, ami azt jelenti, hogy hallgatói csoportokkal járjuk végig a tanösvényeket. Sőt, 2016-tól a *Budapest XIII. kerületi német nemzetiségi önkormányzattal* együttműködve, a támogatásukkal a *Pannónia utcai iskola* hatodik osztályosaival közösen járunk végig egy-egy tanösvényt, ami a tanár szakos hallgatóknak kiváló pedagógiai gyakorlatot is jelent. A tanösvények egyébként szerepelnek a magyarországi németek középtávú oktatási és képzési stratégiájában, mégpedig az „aktív iskola” fejezetben.

Megnyitó ünnepségek

A sikeres kezdeményezés folytatást érdemel. A tapasztalatok leszűrése és kisebb módosítások után ennek jegyében írták ki 2017-ben és 2018-ban is a „Magyarországi német tanösvények” pályázatot, mégpedig a „Hálózatépítés magyarországi német településeken” programpont alatt, melyet a Német Szövetségi Köztársaság Belügyminisztériuma anyagilag is támogat. A pályázók – a helyi nemzetiségi önkormányzatok – által benyújtott anyagnak tartalmaznia kell a „vezérmotívumot” és annak indoklását, az egyes táblák témáját/címét és tartalmát, esetleg szövegét, ha még nem is a végleges formában, az állomások elhelyezkedését a településen és a tanösvény hosszát, az interaktív installációk leírását, valamint a kísérfüzetet. Ehhez csatolandó még egy részletes költségvetés és a vonatkozó árajánlatok. A pályázónak 20% önrészt kell vállalnia, továbbá azt, hogy tíz évig karbantartja a tanösvényt. A beérkező pályázatokat az oktatási bizottság valamint felkért külső szakértők bírálják el. 2017-ben hét pályázat érkezett be, melyek közül három támogatására volt keret, így 2018-ban *Tarjánban*, *Fekeden* és *Mecseknádasdon* adtunk át újabb tanösvényt. 2018-ban újabb három pályázat nyert támogatást, melyek révén 2019-re *Bándon*, *Bátaszéken* és *Csolnokon* készül majd el a tanösvény, s számuk így már nyolcra emelkedik.

A következőkben, a sok tény és adat után – részben azonban ezek alátámasztására is –, röviden szeretném bemutatni az egyes tanösvényeket. Bővebb információk a www.lehrpfad.hu honlapon található, ahol nemcsak az egyes tanösvények állomásairól olvasható kíváncsiság-felkeltő leírás, de a kísérfüzetek is letölthetők. Mi több: minden tanösvényről egy négy-ötperces film is megtekinthető.

A tanösvényekkel kapcsolatban alapvető tartalmi elvárás, hogy az egyedit, a sajátosat helyezték a középpontba, ami a mottó kiválasztásában is tükröződik. Ez a vezérfonal, amely végigkíséri a látogatót, egyben össze is köti az állomásokat, különböző természetű lehet. Tartalmi jellegű Pilisszentivánon (*erények*), Fekeden (*fa*) és Mecseknádasdon (*néplelek*). Sombereken a település német nevének betűi, melyek egyenként jelennek meg a hét táblán, mégpedig fraktúrában (az úgynevezett gót írásjelekkel), és jó sorrendben haladva, összeolvasva kiadják a *Schomberg* nevet. Tarjánban a falu szülötte, a magyarországi német író-költő, *Mikonya* József egyik nyelvjárásban írt verse (a „*Zweiif Maonad is a Joahr*”, azaz „*Tizenkét hónap egy esztendő*”) a mottó. Ebből szerepel mindegyik táblán az annak tartalmához kapcsolódó hónapról szóló két sor. A vers magyarra fordítására többszörösen avatott szakembert, *Michelisz* József magyarországi német költőt kérték fel. Így a *Fellner* Jakab által tervezett copf stílusú templomnál álló táblára a március hónapra vonatkozó sorok kerültek („*Im Miatz kumma ti Schwoima, suache iar' Neist / Ti Puama houlin Pima fia in die Kircha zum Feist*”; „*Márciusban fecskék jönnek, sarat gyűjtenek halomba, / a legények barkát visznek szentelésre a templomba.*”). A szőlőművelési, borkészítési hagyományokat bemutató

állomáson az októberre vonatkozó sorok olvashatók, melyek középpontjában a szüret áll.

A mottó kiválasztásánál azonban nem csak a helyi jelleg kívánalom, de az is, hogy alkalmas legyen különböző tartalmak „leágaztatására”, mint azt az előbbi példa is mutatja. A fekedei tanösvény középpontjában, mint említettük, a *fa* áll. Ezt a kis baranyai zsákfalut egyrészt erdők veszik körül, másrészt a hagyományos paraszti közösségek életmódjában, így itt is a *fa* – úgy az élő, mint a kivágott – az egyik legmeghatározóbb elem. Az építészeti kultúrában, a szerszámokban, bútorokban, használati tárgyakban éppúgy jelen van, mint a táplálkozásban, vagy a hitéletben. Gondoljunk csak az általában hársból faragott szentszobrokra, a templomi padokra, vagy a Biblia és az imakönyvek papírlapjaira! Az egyes táblákon e tartalmak fekedei jellegzetességei mellett azonban a *fa* és a kapcsolódó fogalmak átvitt, képi jelentései is szerepet kapnak, úgymint *gyökerek*, *családfa*, *évgyűrűk*, melyekre nagyon jól fel lehet „fűzni” a származást vagy a történelmi távlatokat. Az idei támogatottak között van Csolnok. Az ottani vezérmotívum, a „kocsmák” első olvasásra megütközést kelthet. Ha azonban tudjuk, hogy ebben a Komárom-Esztergom megyében fekvő faluban minden szociális rétegnek, foglalkozásnak megvolt a külön kocsmája, valamint, hogy itt a legények, a tizen-nyolc éves kort elérvén kötelezően „bevásárolták” (*Einkauf*) magukat a szociális státuszuknak megfelelőbe, miáltal „felvételt nyertek”, azaz attól kezdve teljes jogú vendégek lehettek, akkor kiderül, hogy a mottó nagyon is alkalmas a település történetének, hagyományainak bemutatására. Kíváncsian várjuk a megvalósulást.

Mint arról már esett szó, az ismeretközvetítésnek minden állomás esetében három formája van: a tábla, az interaktív installációk a táblán vagy annak környezetében, valamint a kísérfüzet. Ezek csak formájukban térnek el, tartalmilag azonban ugyanarra a témára vonatkoznak, annak más-más szeletét kibontva, ugyanakkor egységet alkotva. A tanösvény-készítésnek is – köszönhetően elterjedtségüknek és népszerűségüknek – van már módszertana. A táblákra általában az alapvető, a legfontosabb információk kerülnek, hiszen ez az, ami mindenkinek hozzáférhető, amit mindenki olvas (többen kísérfüzet nélkül járják be az utat). A három forma közötti lehetséges „munkamegosztást” szeretném konkrét példákkal is bemutatni. A somberekai tanösvény második állomása a „*Zeit / Idő*” címet viseli, többszörös értelmezési keretet és különböző jelentéssíkokat felkínálva. A táblaszöveg egyetlen, de több adatot tartalmazó mondatban vezeti fel a témát: „Az 1782. szeptember 12-én a Szent Szűznek ajánlott templom 39 méter magas tornyában mindig is több különféle méretű harang szólt.” Alatta, grafikus által készített szemléltető ábra látható, amely a harangok számát, nagyságát és súlyát ábrázolja egy időegyenesen. És a téma? A településen belüli kommunikáció és híradás hagyományos formái, mely harangok, esemény-

A tarjáni templom-állomás

A fekedí (Baranya megye) tanösvényen a Hartványi Sváb Fiatalok Baráti Köre a gyökér-állomásnál. Projektvezető Peckné Macskási Réka

Az ELTE német nemzetiségi tanárszakos hallgatói és a Pannónia utcai Általános Iskola német nemzetiségi tagozatának 6. osztályos tanulói jártak Pilisszétivánon a rózsaesküvös táblánál.

A somberekí Zeít állomásnál az ELTE német nemzetiségi tanárszakos hallgatói

Geibl József,
Gulyás Cecília,
I. F. / Neue Zeitung
Sós Gabriella / Neue Zeitung
és Surman-Majczki Martin felvételei

től függő kongatásával történt. Hiszen a harangok nemcsak a nap óráinak múlását jelezték, de többek között veszélyhelyzetre is figyelmeztettek, misére hívtak, halálhírt közvetítettek az információnak megfelelő hangzási renddel. A füzetben lévő kiegészítő információk és feladatok a különböző eseményeket jelző harangozási rendhez adnak támpontokat, az installáció – három harangsor különböző méretű harangokkal – pedig ennek kipróbálására ad lehetőséget.

A pilisszentiváni tanösvény ötödik állomásának témája a „tisztaság, erényesség”, a helyi jellegzetességet ennek kapcsán pedig az úgynevezett „rózsaesküvők” jelentik. Az alapítványtevő *Karátsonyi* Guido gróf pilisvörösvári uradalmának három falujában (Pilisvörösváron, Solymáron és Pilisszentivánon) 1882 és 1914 között minden évben, – országosan is egyedülálló módon – kiházasított egy erényes, jóra való, szegény sorsú lányt. Nemcsak az esküvő költségeit állta, hanem hozományt is adott az ifjú pár közös életéhez. A táblán ehhez találunk alaptájékoztatót, majd piktoqramok segítségével tekinthetjük át, hogy mely településen mikor volt rózsaesküvő. Az installáció a pilisszentiváni párokra vonatkozik: rudakra erősített fémlapokon olvashatók a nevek és a házasságkötés éve – stílszerűen természetesen rózsabokrokkal körülvéve. A kísérőfüzetben lévő feladatok a tábla és az installáció tanulmányozásával és segítségével oldhatók meg. (Például: hogy hívták a menyasszonyt adott évben? Hány rózsapárral büszkélkedhet Szentiván?)

A fekedei tanösvény első állomásának „Wurzeln / Gyökerek” címe kétszeresen is átvitt jelentést hordoz. Választ ad a „Honnan?” kérdésre, a kibocsátó közösségekre, származási területekre, a szöveges formában megfogalmazott adatok mellett a földrajzi tájékozódást térkép is segíti a táblán. Az installáció ténylegesen egy nagy gyöker, kb. másfél méteres fatörzsszel együtt, ennek tetején edzett üvegtáblára gravírozva az első fekedei pár házasságkötésének anyakönyvi bejegyzése olvasható (az eredeti latin nyelvű kézírás, a latin betűhív átírás, illetve ennek német és magyar fordítása). Ez jelképezi azt, hogy az új hazában „gyökeret vertek”. A füzetben a nyelvi gyökerek a kiegészítő információ mindehhez: egy fekedei (Kelet-Hesseni) nyelvjárási történet „szétszabdalt” darabjait kell helyes sorrendbe tenni, illetve ezek szintén közölt irodalmi német nyelvű megfelelőit beazonosítani.

Kitekintés: tanulságok és ajánlás

Egy tanösvény – erről kevés szó esett eddig – idő- és munkaigényes vállalkozás. Az adatok összegyűjtése, helytörténeti publikációk, kéziratok, például

szakdolgozatok, levéltári anyagok, eredeti fényképfelvételek, tárgyak felkutatása, a vonatkozó szakirodalmak tanulmányozása – mind-mind hozzátartoznak a kiindulási alaphoz. Az idős adatközlők megkérdezése is elmaradhatatlan, hiszen számuk egyre fogy, tudásuk, tapasztalataik viszont pótolhatatlanok. Ezen források, dokumentumok, interjúk elhelyezése egy települési értéktárban (és ezzel hozzáférhetővé tételük) szintén kívánatos és fontos hozadéka a projektnek. Ezekből kiindulva, és ezeket értékelve, megsűrve kell aztán kiválogatni, hogy sok-sok megbeszélést, szakértőkkel tanácskozást követve az egyes tartalmak formát öltsenek és megtalálják helyüket a tanösvényben. Ez természetesen elsősorban a helyi közösség feladata, és itt térnek ismét vissza a hálózatépítésre. A különböző civil szervezetek – táncsoportok, kórusok, faluszépítő egyesületek, nemzetiségi klubok – száma örvendetesen magas csakúgy, mint a nemzetiségi oktatási és nevelési intézményeké. Egy tanösvény – a nemzetiségi önkormányzat által összehangoltan – mindazok összefogását, tudását igényli, akik a kultúra- és hagyományápolás-örzés bármely területén tevékenykednek. Ugyanakkor az MNOÖ Oktatási Bizottsága – és ez is az új pályázati kiírás részét képezi – minden elfogadott tanösvény-projekt mellé biztosít külső szakértőt.

A tanösvényeknek nemcsak a múlt feldolgozásában, a jellegzetes hagyományok, kulturális elemek tudatosításában – és ezeken keresztül a helyi identitás erősítésében – lehet komoly szerepük, de lehetőséget biztosítanak a településeknek arra is, hogy megmutassák magukat. A „sokszínűség az egységben” elv mentén ugyanakkor hozzájárulnak bizonyos, akár a többségi nemzetben, más nemzetiségekben, de nem utolsó sorban a németsegen belül is elterjedt felszínesen általánosító vélemények és előítéletek lebontásához.

Örvendetes nyeresége a projektnek az is, hogy nem csak a településeken belüli hálózatépítést segíti elő, de a német nemzetiségi települések közöttit is, hiszen nemcsak az átadó ünnepekre érkeznek messzebről is csoportok, de célzottan, a tanösvények bejárására is.

Befejezésül engedtessek meg nekem egy személyes élmény ismertetése! A fekedei tanösvény átadása után megközelítőleg két héttel, este hét óra felé járt már az idő, amikor megláttam egy csaknem nyolcvanéves, helyben lakó nénit, aki befászlizott lábbal, botra támaszkodva gondosan tanulmányozta az egyik táblát és az installációt. Nekem úgy tűnt, hogy amikor lassan elballagott a táblától, kihúzta magát, egyenes derékkal, feltartott fejfelé indult hazafelé. Bizony: a tanösvény tartást is ad!

Dr. Erb Mária